

„Visszájára fordul minden”

Széchenyi István a döblingi magántéobolydában 1857 május harmadikától 1857 november hatodikáig egy hatszázötven nyomtatott oldalt kitevő szatírárt írt, amelynek éle a Habsburg-monarchia kül- és belpolitikája és vezető államférfiai, intézményei ellen irányult. És ami még csodálatosabb; a kegyetlen gúnyirat nem kímélte a császár személyét sem. Ez a pamflet egyetlen tagolatlan mondat, amelyet csak a dátumok naplószerű bejegyzése szakít meg. A kétségbeesett dühkitörés, a fájdalmas gúny, a fölényes szellemesség és a múltból és jelenből vett valódi és fiktív történetek alaktalanul, szabad asszociációs technikával kapcsolódnak össze — alighanem indokolt az a feltételezés, hogy a beteg ezzel a módszerrel gyógyította meg magát, egészen hasonlóan a freudi analízishez, amely szintén a paciens kötetlen önkifejezését használja fel a traumatikus gócok felderítésére.

Engem ennek a műnek olvasása készítetett, arra, hogy Széchenyi alakjával foglalkozzam. Különösen azért döbentett meg, mert szerzőjének politikai meggyőződése és mindennapos gyakorlata azon az alaptételen nyugodott, hogy Magyarország boldogulása csak a birodalom keretein belül képzelhető el; és hogy minden reformtevékenység nélkülözhetetlen előfeltétele a hűség az uralkodóházhoz, a Pragmatica Sanctio alapján. Milyen mély meghasonlásra vezetett a forradalomellenes Széchenyiben a forradalom leverése és a véres megtorlás, ha önmaga számára írott művében a dühnek, a megvetésnek és a gyűlöletnek olyan vulkánja törhetett felszínre, amely példa nélkül áll a magyar politikai irodalomban? „Visszájára fordul minden” — mondja darabom Széchenyije — „Ha már röhögnöm kell azon, amibe reményeimmet vetettem...”

Az eddigiekből is kiviláglik: engem nem az izgatótt, hogy miként kergette halálba a Birodalom Széchenyi Istvánt. Ez darabom előfeltétele, már az első jelenetben „letudom”. Tartathatlannak vélem azt a feltételezést, hogy egy hatvankilenc éves, súlyos beteg, vallásos ember számá-

ra, aki élete utolsó tizenkét évét bolondokházában töltötte el, a halál az elképzelhető legnagyobb tragédia. Azt az utat akartam ábrázolni, amely a halál logikai elfogadásától fizikai vállalásáig vezet. Ez az út egy olyan hiperaktív személyiségnél, mint Széchenyi István, a tehetetlenség és feleslegessé válás tudatán át vezet. Darabom hőse, egy régi korszak nagy embere, olyan korban szerzi be feleslegességének cáfolhatatlan bizonyítékait, amely a bokájáig sem ér. A múlt, a jelen és a jövő képviselői, valóságos emberek és képzeletének árnyai sorra nyújtják át neki darabomban a pisztolyokat — mindnyájan törpebbek és életrevalóbbak nála. Tanítványai, akik képzeletében megkoronázzák, cinikus perc-emberké, akik az árulásnál rosszabbat fognak cselekedni vele: kisajátítják és valóra váltják belőle mindazt, ami e szűk keretek közt kis kompromisszumokkal és csalásokkal valóra váltható. Széchenyi, mint végtelenül tiszta morális, személyiség, nem folyamodik kétségbeesésében a közösség megszentelt szövegeihez, nem vágja ki magát fennkölt általánosságokkal — ha programot nem tud már adni, akkor néma marad, és furulyája, amelyet erőlködve fúj, nem szólal meg.

Darabom Széchenyijének ez az erkölcsi bátorsága — és intellektuális fölénye — az esendőség és emberi gyarlóság talajából nő ki. Nem kedvelem a Nagy Ember színpadi ábrázolásának azt a szokásos módját, ahogyan bizonyos magasztos jellemvonásokat hozzáragasztanak közismert életrajzi tényekhez. Az így előállított Nagy Emberek zavarbaejtően hasonlítanak egymáshoz. Az én darabom hőse végtelenen vallásos és végtelenen érzéki, birodalompartii birodalomgyűlölő, forradalomellenes forradalmár-mentő, optimista pesszimista, öngyilkos katolikus. Drámai nagyságának lehetősége az összes végletek egyidejű és végtelen kidomborításában rejlik.

(Eörsi István: Széchenyi és az árnyak, Magvető. 122 oldal, füzve 5,— Ft.)

KÖNYVVILÁG